

ПЕРЕДМОВА

Про Першу світову війну написано багато. Монографії, спогади, науково-популярні книги, тисячі статей. Дослідники намагалися дати відповідь на такі проблемні питання, як причини і привід до війни, прагнули об'єктивно зробити аналіз головних бойових операцій, використання різноманітних військових тактик і стратегій, оцінити фатальні підсумки війни. Один із відомих сучасних істориків констатував, що серпень 1914 року став визначальним для новітньої історії. Тоді люди не усвідомлювали, що впродовж одного доленосного місяця сталося кілька подій, які призвели до спалаху війни – Першої світової війни. Війни, що змінить обличчя Європи та створить підґрунтя для наступного конфлікту, який за два десятиліття змінить світ. Через порівняно незначний проміжок часу в бойові дії було втягнуто нечувану кількість людей – 65 мільйонів. Всього у Першій світовій війні взяли участь 38 країн з населенням понад 1,5 млрд осіб, тобто три чверті населення планети. Реальну участь у воєнних діях брали на боці Антанти 12 країн, які мобілізували у свої збройні сили 47057 тисяч осіб. На протилежному боці воювали лише чотири країни, внаслідок чого цю коаліцію часто називають Четверним союзом. Вони мобілізували в свої армії 26300 тисяч осіб. Історики висловлюють різні підходи до висвітлення того чи іншого етапу війни, однак всі вони сходяться в одному – досі жодна війна не коштувала стільки людських жертв.

Коли спалахнула світова війна, українські землі опинилися в епіцентрі воєнних дій. Мільйони українців були мобілізовані в армії імперій, що воювали між собою. Австро-Угорська і Російська імперії, до складу яких входили тоді українські землі, були чужими для нашого народу. Необхідно погодитись із висновком авторів багатотомної “Політичної історії України” (Київ, 2002–2003 рр.), що “щодо України, то за будь-якого розкладу сил у війні вона була приречена на те, щоб опинитися між молотом і ковадлом. На перетині різноспрямованих економічних, геополітичних та інших інтересів вона була надто ласим шматком для будь-якого хижака, і обидві шойно згадані імперії будували свою стратегію на ідеї її “возз'єднання” за допомогою власних багнетів. У чималій кількості ці багнети мали опинитися в руках самих українців, змушених в ім'я незрозумілих для них цілей стріляти у своїх етнічних братів”. Підтвердилися слова Івана Франка, висловлені ним ще в 1889 році, що “на шахівниці політики Європи українці не є навіть нікчемною пішечкою”.

Загальна кількість мобілізованих у царську армію українців за різними методиками підрахунків коливається від 3,5 до 4,5 млн. Число українців, мобілізованих у цісарську армію, теж оцінюється по-різному – від 250 до 300 тисяч осіб. Вражає кількість мобілізованих на Буковині. Протягом основної і кількох додаткових мобілізацій австрійський уряд забрав до війська близько 200 тисяч осіб, тобто чверть наявного населення, а у віці від 18 до 53 років – майже всіх. Не обминула лиха доля і закарпатців, які компактно проживали в чотирьох адміністративних комітатах – Ужанському, Березькому, Марамороському та Угочанському. Вищеназвані комітати фактично перетворилися в мобілізаційні округи декількох полків австро-угорської армії, які пізніше брали активну участь в усіх без винятку фронтах – Російському, Італійському, Сербському та Румунському. Закарпатці, за словами Вікентія Шандора, “служили в армії, терпеливо переносили страждання військового життя і нітрохи не висували свої національні домагання, бо в часі війни це і було дуже небезпечне, ба, навіть і неможливе...”.

Участь закарпатців у лавах австро-угорської армії під час Першої світової війни майже недосліджена. Публікації, які видавалися в Україні та діаспорі, носили, як правило, загальний характер, не відзначалися конкретикою та використанням відповідної джерельної бази. Виходячи з вищенаведеного, треба привітати вдалу спробу Юрія Фатули привернути увагу громадськості до подій сторічної давнини, до часів Першої світової війни. Хоча автор без перебільшення унікальної книги “Полеглих ми так і не поховали...” не є професійним істориком та зовсім не претендує на глобальне і комплексне дослідження про Першу світову війну, проте вже давно себе зарекомендував як вдумливий дослідник, автор ряду змістовних праць з даної тематики. Він одним із перших у вітчизняній історіографії порушив актуальну проблематику історії військово-медичної служби австро-угорської армії у Першій світовій війні. Лікар за фахом написав серйозне наукове дослідження, в якому скрупульозно простежив бойовий шлях 85-го Мараморосько-Угочанського піхотного полку австро-угорської армії від початку до завершення війни. Завдяки його книзі, яка опирається на малодоступні та вперше введені до наукового обігу джерела, ми, відкидаючи політику, маємо можливість подивитися на закарпатських вояків не лише як на гарматне м'ясо, але й як на досвідчених військових, мужніх і безстрашних людей, які щодня дивилися в обличчя смерті. Іншими словами, перед нами книга, яка на прикладі одного піхотного полку знайомить нас з усіма головними етапами Першої світової війни.

Хоча книга Юрія Фатули є надзвичайно конкретним дослідженням окремого австро-угорського полку, в якому воювали закарпатці, однак значне місце в ній відводиться устрою австро-угорської армії загалом. Читач

можливість дізнатися про окремі військові формування, з яких складалася загальна (спільна) армія, що включала в себе цісарські й королівські збройні сили, а також відповідно австрійська та угорська армії. Перша була цісарсько-королівською територіальною обороною, друга – королівською угорською територіальною обороною. Як до першої, так і до другої входило ополчення. Маловідомі матеріали читач може почерпнути про особовий склад різних військових утворень, про роль в ній офіцерського та унтер-офіцерського складу. Привертає увагу і той факт, що в австро-угорській армії діяла душпастирська служба, було офіційно визнано сім релігій та конфесій: римо-католицька, греко-католицька, православна, євангельсько-лютеранська, юдаїзм та іслам. Варто погодитись із твердженням автора, що «затримання такої кількості релігійних культів... не допускало виникнення релігійних конфліктів у військах».

Юрій Фатула ґрунтовно дослідив структуру австро-угорської армії, проаналізувавши піхоту, кавалерію та артилерію загальної армії. Цікаві матеріали містяться в книзі про австрійський ландвер і угорський гонведшег, двоманітні добровольчі формування. Безперечно, закарпатських читачів цікавить інформація про український добровольчий легіон, який підпорядковувався австрійському міністерству оборони і був частиною ландверу. Так, зокрема, Легіон Українських січових стрільців налічував 2500 військовослужбовців, розділених на курені, напівкурені, сотні, чоти та рої. До речі, справедливо відзначає автор, «демобілізовані з австро-угорського війська українці стали основою Української галицької армії – регулярної армії Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), яка у 1918–1919 рр. змагалася за незалежну українську державу, розпочавши українські національно-визвольні змагання ХХ сторіччя». Ці думки Юрія Фатули поділяють сучасні українські історики Микола Литвин, Богдан Якимович, Михайло Кутуцяк, Олександр Колянчук, Кім Науменко, які є авторами фундаментальних праць про історію ЗУНР та її збройних сил. Приємно, що наш закарпатський дослідник теж спричинився до висвітлення цієї важливої проблеми.

Книга Юрія Фатули складається з семи окремих розділів, шість з яких присвячені власне участі 85-го Мараморосько-Угочанського піхотного полку в Першій світовій війні: 1914 рік; Зимова Карпатська битва; Горлицький прорив і звільнення Галичини; Події під час Брусиловського наступу 1916 року; Позиційна війна та перемир'я на Російському фронті; Італійський фронт та кінець війни. Цей героїчний і в той же час трагічний шлях 85-го полку простежується на основі численних джерел, які зіставляються, перевіряються та уточнюються автором. Звичайно, що головним джерелом, про що у вступі до книги вказує вчений, є книга Шандора Матяша, яка по-

бачила світ у 1941 році. Велика заслуга Юрія Фатули полягає у складанні найповнішого на сьогодні списку полеглих у Першій світовій війні офіцерів і солдатів 85-го піхотного полка австро-угорської армії, який налічував відповідно 84 і 3127 осіб. Скрупульозний аналіз дав авторові можливість стверджувати, що 1401 загиблий був уродженцем Закарпаття: з теперішнього Тячівського району – 398, Хустського – 314, Рахівського – 250, Виноградівського – 202, Міжгірського – 126, Іршавського – 80, Свалявського – 20, Мукачівського – 5, Воловецького – 4. За підрахунками автора, найбільше загиблих були мобілізованими з Ясіня (66), Хуста (53), Діброви (45), Великого Бичкова (42), Вишкова (34), з Рахова, Богдана, Драгова, Дубового (по 32). 1749 чоловік були мобілізовані з населених пунктів, які нині знаходяться в складі Румунії, Угорщини та Словаччини.

У книзі використано чимало спогадів активних учасників Першої світової війни. Безперечно, вони висловлювали власні думки, передавали власне бачення подій на конкретній ділянці фронту. Доволі цікавими видаються мемуарні записки молодшого офіцера Артура Шимка, які дозволяють збагнути ставлення до війни самих її учасників: “Росіяни окопалися на вершині гори Козіалата не далі ніж на 150–200 метрів від нашого фронту. Ми не мали жодних укріплень. Перед нами не було жодних перепон, не було натягнуто колючого дроту, та ми його і не мали. Кожен з нас викопав собі примітивну яму і в ній лежав. Якщо викопав свою ділянку, то копав до лежачого вояка. Він був уже мертвий, або з простреленою головою, або замерзлий. **Полеглих ми так і не поховали.** Коли нас замінили, мав у своєму підрозділі лише 14 чоловік з 60. Росіяни лише там-сям стріляли декілька разів, але не атакували. У царському російському війську офіцери на фронті не з’являлися, командували лише молодші офіцери. Той російський підрозділ, що був навпроти нас, зовсім не був агресивним. Але якщо би вони пішли на нас, ми б здалися без пострілу. Не хотілося їм воювати, так як і нам...”. Щось подібне можна прочитати в спогадах росіян, які воювали в складі армії генерала Брусилова: “Это сражение, непрерывно длившееся в течение месяца, было последнее, в котором я мог сказать, что в нем участвовала регулярная обученная армия, подготовленная в мирное время. За три с лишком месяца с начала кампании большинство кадровых офицеров и солдат выбыло из строя, и оставались лишь небольшие кадры, которые приходилось спешно пополнять относительно обученными людьми, прибывшими из запасных полков и батальонов. Офицерский же состав приходилось пополнять вновь произведенными прапорщиками, тоже недостаточно обученными...”.

Підготувавши до друку цю змістовну й потрібну для всіх нас книгу, Юрій Фатула розпочав складний процес повернення із забуття жертв –

учасників Першої світової війни. Колись, у радянські часи, популярним був лозунг “ніхто не забутий, ніщо не забуте”, хоча насправді ми до цього часу не можемо встановити прізвища мільйонів загиблих у Другій світовій війні. Ще важче це зробити, коли йдеться про страшну війну, яка відгрімала сто років тому. І нехай Юрій Фатула не може одноосібно встановити імена всіх жертв Першої світової війни, проте він цього домогся на прикладі скрупульозного дослідження історії 85-го Мараморосько-Угочанського піхотного полка австро-угорської армії. Будемо сподіватися, що незабаром побачать світ і знайдуть свого читача нові наукові праці про окремі військові підрозділи, в яких під час різних військових конфліктів воювали і гинули закарпатці. І нехай їм доводилося гинути за чужі імперії та ідеали, але вони були українцями і сучасна європейська демократична Україна повинна знати і шанувати їх імена.

Микола Вегеш,
доктор історичних наук,
професор кафедри політології і державного управління
Ужгородського національного університету